

(Əvvəli ötən sayımızda)

İndiki müasir tipli məktəblərdə də uğurla ayaq açıb, ali təhsilin müxtəlif pillələrində oxuyub püxtələsənlor də möht "indi ullaqlan məktəbə gedən" homin çoban babalarımız əvədlərini alin biz müasir nosilik.

Əbəs deyil ki, bu moqama bir qədər sonra Əkbər Qoşalı bu səkido anlatma gotirir.

Bos necədir sürü ilə dil tapmağın, de, necə? -

Şövlə dedi:
İşmişmiş, lap incədən də incə...
Dedim, çətimdin bu sonot, qardaş?
Dedi, peyğəmbərlər çoban olubsa,
no son sualı ver, no mən cavabı...

Dedim ki, hər yorə də adınızi qoşmusuz:
Çobankənd, Çoban talası, Çoban bulaq -
Daha da nəçə-nəçə sizə yaxın-uzaq ad...

- O adları el veribdi, biz ad verən deyilik,
Eldən gələn adları da çevirən ha deyilik...

Dedim, sonin monə sözün no ola?
Dedi, siz söz əhlisiz,
biz hal əhliyə, qardaş,
Gəl, gedək, bardaş quraq;
Burda işimiz var, orda aşımız,
burda da, orda da qara dənizim...
Bil ki, üroyimək genişdi çadırım.

Beləcə, çobanlıq sənətinin peyğəmbərlərdən qalma bir məşguliyyət olduğu qabardılmaqla əslində çobanlıq sözün dar mənasındakı anlamı yox, geniş çətinlədik anlamı da ifadə etdiyini aydın görürük. Yəni peyğəmbərlərin zamanbəzaman öz dövrünün adamlarına yol göstərən müdrik şəxsiyyətlər olması faktı çobanlıq peşəsinin adı peşə olmadığının bir işarədir. Üstəgəl, çobanın dilindən "biz hal əhliyə" deyilməsi də bu fikri bir daha işıqlandırır. Çobankənd, Çoban talası, Çobanbulaq kimi yer-yurd adlarının qoşılması da xalqın bir sənəti yüksək tutduğunun göstəricisidir. Çobanın qaldığı ayaqların təsviri, koması olan çadırında ürəkcaqlığı ilə qonaq-çara qəbul etməsi səhnəsi də olduqca təbii və təsirli poetik notlarla öz ifadəsini tapıb: "yeyim süfrəsi" ilə yanaşı "deyim - könlül süfrəsi" də bol olan çobanın sazı dilləndirməsi səhnəsinə diqqət edək:

Birdən monə elo gəldi
bu çoban
alaqlıqdan daha artıq
aladağ yivisidir...
Bir azdan da divardakı saz endi
Elo ki, alaqlıqda saz çalındı, saz dindi...
Dedim, əgər "Divanı"don
"Müxəmməs"ə kəsə keçsə,
durum gedim,
amma gördüm, "Divanı"ni
bir deməyir, iki deyir,
iki demir, üç deyir.
Dedi: "Məktəb görməmişəm" -
amma məktəb görəni monə aqı, heyran cəyləyir...
Ustadlardan dedi, dedi, sonra özüne keçdi -
Orda monə elo gəldi, bədatəhən söz dedi:

"Yolunu azarsan yol sənı səsler,
Nəso tirərsən, ol sənı səsler,
her səsi keçirib sənə etmək olmur,
qəlb kəndir gözör, dil qəmi səsler.
Eyni yerden gələr, başqaqı adı,
başqaqı səs dadi, başqaqı söz dadi;
Səslərin gəzli çara sazadı,
Korəmi çağır, Diliqəmi səsler...

Burada da "məktəb görməyən" çobanın qaldığı saz havaları ilə "məktəb görənlor" - ali təhsilliləri heyran eləməsi də bir daha çobanlıq sənətinin ta qədimdən oxumamış alim təhsilində müdriklik dərsçisi olduğu na aşkar işıqlandırılır. Bu minvalla şair Çoban obrazını müdriklik, üstadlıq müqəssəssəsi kimi oxucuya təqdim edir. "Monim havam "Dilqəmi"dir" deyən şairə çobanın verdiyi "monim havam "Ruhani"dir" cavabını şair "bunlar okiz havadır" şəklində sociyələndirir. Beləcə, sanki çobanlıq şairin saz havacatları ilə ilgili mükəlləmələr baş tutur. Halbuki bütün bunlar şair Əkbər Qoşalının özünün özəli ilə daxili mükəlləməsi fonunda çoban obrazını xalqı dəyərliyinə dərsçisi kimi oxucu auditoriyasına təqdim etmək məqsədi daşıyır. "Aran gözəlləməsi" oldu sonra çaldığı, bu havayla aranı sanki daha daşıdı. Dedi tükəddə "Çobanbayatı, Sazda bunusuz (yoni "Aran gözəlləməsi"-i - S.A.) qalmaqar," "Göründüyü kimi, bu bəndə müəllif "Aran gözəlləməsi"-ni dağlar qoynunda çalib ifa etməklə aşiqin (bu-

"ÇOBANBAYATI"DA ELAT-TƏRƏKƏMƏ HƏYATI

rada çobanın) sanki aranı daha daşıyib gətirdiyini təsvirəyə cəmləndirir. Axi çoban özü də aranı-aylaq adamdır, sürüsünü arandan yaylağa, yaylaqdan arana aparıb-gətirir. Bax beləcə, burdakı kontekstdən düşülməz dilləməz mövcud olan "ararı daha, dağı arana daşımaq" tipli frazeoloji deyiminin bir ləksik monəsi, qatı da burada aşiqdir. Deməli, insanın fikri də, düşüncəsi də onu fikrən-xəyalən dağdan arana, arandan daha aparıb çıxarır. Ona görə də deyirlik ki, filankos dorin fikri gətirdi, xəyalında dağı arana daşıdı, aranı daha. Elo əslində Əkbər Qoşalı da bir milli ruhlu şair kimi bu kimi fikir kontekstindən çıxış etməklə peşəsinə bu cür inco və dorin mətləbləri gətirir. Prinsip etibarilə çoban obrazı da şairin söhbətəşlədiyi ikinci ödəridir - daxili mon obrazı ilə əhvalşəhər - dilləməsidir. Oudur ki, çobanın saz havasını dəyişib "Təcnis" isə keçməsinə də poemada keçid edir və gətirilən təcnisler də lo müəllifin özünə məxsusdur.

Dindən əvvəl sevgi özü din idi,
Onda aşiq vardı, onda yar aşiq.
Əvvəl sözün "susma" idi, "din!" idi,
İndi isə susmaq olub yaraşıq...
Poemanın gerisində müəllifin sazı dilləndirməsi fonunda "çox köhnə, unudulmuş hava" səsləndirir. Əslində buradakı cəstidimiyir "köhnə, hətta unudulmuş hava" xalqın mif dünyasının dorin qatlarına işarədir. Dini-mif düşüncə qatının - arxakı dünyagörüşün təsviri ilə yanaşı biz burada real həyatın bir-birilə poetik baxımdan olaqlandırılmasını izləyirik: "Dərələr-təpələr şəkillənirdi, yer yorə bərkizir, göy çəkiliirdi..." misralardan dünyanın əzəlik kəsmək çağının peyzajı görünməkdədir. Oudur ki, az sonra bu fikirlərin montajı davamı kimi aşiqdəki bəndi oxucuya:

İlk kişil-iki qadın gəldi göz-gözə,
Şimşəklər, şimşəklər belə yarandı.
İlk dəfə uzandı eller ellerə,
Barmalaq toxundu, Ay paralandı...
Ademlə Havva mifi burada ağıla gəlir. "Şimşəklər" ifadəsi isə burada metaforik anlam daşıyır: yoni sevgi dolu qəlbilərin hərəratı ilə eller ellerə uzanıb - toxunur və bu zaman sevgi qüvvələri olan odlar-əlovlar - metaforik olaraq şimşəklər çıxır. Beləcə, ilk sevgililərin görüşü səhnəsi gəyökdəki şimşəklərin çaxışı ilə cənilləndirilərək müqayisəyə gətirilir. Göründüyü kimi, şair burada miflə realığı qovuşur təzə təqdim edir. Bir qədər sonra isə maraqlı poetik oxşarlıq da aparıb, bir ağayaqlı gözəlin ayaqlarına baxıb, aldanmaqla vaxtından tez aqlan çar çiqəklərindən bəhs açır:

Son yorə basırsan ayaqlar deyib,
Monca, bu ayaqlar ucmaq üçündü.
Belo ayaqların eşqinə qalxıb,
Aldanıb açılır çar çiqəkləri.
Əlbəttə ki, bu, təbiətdə cəmiyyəti ayrılmaz vohəddə gətirən şairin həyatda poetik baxışlarından qaynaqlanan bədi-metəforik bənzətmə və bədi-miflək mənalandırmaadır. Şair bir ağuşlı gözəlin ayaqlarının şümal ağlığıni qarnı ağlığı ilə müqayisəyə gətirir, bunu sanki "qarnı çiqəkləməsi" kimi mənalandırır və çar çiqəklərindən bu da ağışla baxıb aldanaraq vaxtından tez açıldığını - çiqəklədiyi illizal olaraq təxəyyüldə cəmləndirir. Şair yaylağa gələdiyi, 3 gün çobana qonaq qaldığını misraların dili ilə nəql edir. Məişət həyatını, süffə monəyivətini, bir sözlə, azərbaycanlı - törəkəmə qonaqpərvərliyini detallan ilə oxucuya təqdim edir. "Alaqlığın sən olsun!" deyib razılıq əhval-ruhiyyəsilə çobandan ayrılın ərəfədə çobandan aldığı cavab da müəssirəddici bir səhnədir:

Çoban dedi, öziz qonaq, elo monə no qonaqam -
Nəçə ildir bu dağlara meyl salmış,
lap baralı olmuşam -
Uşaqların anasını monə vermirdi qaynatmam,
Biz də verdik əl-ələ, qoşulduq qaçdıq, neynək...
Sonra bizim əl-əbə işğal oldu, geri dönə bilirdik,
Uşaqlar da barularda böyüdü -
Buralar da bizim özünə əzizdir -
Hərdən qalxıb dağ başına - lap o üzə baxıram,
Dənizərim, öziz qardaş, e kimi dənizərim.
Acığıma gəl tükəddən, gah da sazdan çıxıram..."

Monə aydın oldu artıq
o tükəddə, o sazda ki kədar da,
amma yənə nəso vardı, onu çözü bilmirdim...
Burada bir inco detal da bədi şüxriyə ilə: elat-törəkəmə həyatında əilə qurmağın bir yolunun da qz-qaçırma adət-ononəsi ilə reallaşması! Çoban öz həyat yoldaşına əl-ələ verib, bir-birini qoşulub-qaçmaqla qo-

vuşduğunu etiraf edir və s. Bu etirafının işığında şair "monə tükəddəki, sazda ki kədarın monəsi artıq aydın oldu", deyər notəci çıxarır. Yoni həyatın qənaatıyğunluğunda kədar də, sevinc də. Amma bütün bunlara rəğmən şair öz intuitiv duyğularına söykənib yənə düşür: "amma yənə nəso vardı, onu çözü bilmirdim". Ancaq bu sirli duyğulara da poemanın davamında açılır:

Tanrı verən no vardsa səhər-səhər nəs etdik,
Qucaqlaşdıq çoban ilə, "bir də, qismət" söylədik.
Yoldaşı da bir balaca bağlama yollamışdı -
"Yol azığı, çoban arması" deyirdilər,
götürməyə bilməzdik...

Sonra monə elo gəldi, su atdılar dalıma...
Xeyli gətim, o nəxışli, o ətiləri bağlamayı yoxladım,
ötüm üzüydü elo bir - içində məktub vardı:
"Şair, moni tanınmadın?..
Amma sağ ol, o şəri ki oxudun...
Bir də bir söz yazım,
bilənsən ki, adın bizdə doğmadı,
Heç demədin ölümünüz adı niyə Muradı?..
Aman, Tanrım! Ola bilməz!
Yox, yox!..

Amma
amma olmuşdu
Gəncliyimin ağayaqlı, Günaşlı gözəli,
illər sonra, unamadan qarşıma çıxmışdı...

Mən onlardan ayrılarkən
çoban sazı çaldırdı? -
sanki
sanki çara çoban çara sazla

"Xan Çoban" çağırıldı...
Deməli, bu epizoddan bir atalar sözüümüzün montajı boy göstərir: "Dağ daha rast gəlməso də, insan insana rast gələr". Şairin qonaq düşüydü çobanın arvadı onun gəncliyində görüş vuruşdu, "ağayaqlı, günaşlı gözəl" kimi öyüb - vəsf edəliyi qızdır. "Bəli, bəli, arxamca da su atmış - doğrudu" bütün bunlara təəccüb qalan şair dorin fikirlər içində yoluna davam edir: "sanki mən yox, yol özüydü yeriyan" - deyib, özündə olmadığını aşığıdakı təzə dila gətirir:

"Sart yoxuş"dan sət də endim,
"Kor güney"don kor kimicə dolandım,
"Quş yuvası" - quş ögütü yöl oldu,
"Yeddi bulaq", "Keçid" və "Çay talası",
"Ağamir" in addamkə, "Qozluq", "Nəno bulağı"...
yola rəvan olmuşdum... -
sanki mən yox, yol özüydü yeriyan...

Gedən başı güzərgahım başqa yoldan olmuşdu:
"Dar dərə"ydi, "Kor bulaq"ı, "Nazik su" və "Qalaca"...
Hər birindən o da keçib, hər birində o da var...

Bu yolları gedişdən mənəm bu gün,
Gəlişində bir də olam? - Kim bilir?
Lap olsam da, mən onlara bir də, bir də gəldəmmi?..
O mərə çoban də sonar, mən oyun oynayıram?
Haşa, haşa! Haşa haşa! Heç elo şey olurmu?

Amma illə bir hikmət var,
illa da bir qovuşduran qüvvət var...
"La tucəd sadfəto fil deyir,
hunokə təvafuq" - fil ərəb -
deyir ki,
"Heç təsadüf-ilan yoxdur ələmdə,
no ələ, no ələ təvafuqlıqdır"...

Bax beləcə, Əkbər Qoşalı yer-yurd adlarını poetizəyanı yaddaşına gətirir, bu adların monəsinə müvafiq onlara bədi yorum verir: "Sart yoxuş"dan sət endirir, "Kor güney"don kor kimi gəl keçdiyi və s. ifadələrlə yer-yurd adları ilə insanın daxili-psixoloji durumu arasında bağliqlı yaradır, bu yerlərdən "o"-nun da keçib-gətdiyini qeyd etməklə bu yollarda "o"-nun da olduğuna - ruhunun, nəfəsinin, ayaq izinin olduğunu həssas duyurdu dila gətirir. Bu minvalla şair yarısofianovi-yarıhəyatı cizgilər fonunda törəkəmə-elat həyatının füsunkarlığıni oxucularına təqdim edib sevdirir. "Çobanbayatı" havasını işığında milli-etnografik həyat ləvhələrinin oynanı mənzərəsinə yaddaşlarda cəmləndirməyə nail olur.

Qələminə qüvvət, Əkbər qardaşımız!

Şakir ƏLİFOĞLU,
filologiya elmləri doktoru